

KULTURVÄRDEN

VÄRDIG ENTRÉ
till kulturskatter

KEMISK SENSATION
vid Gripsholm

VINDFLÖJELN
som flög sin kos

K

KRUBBAN KRYDDAS
av odling mitt i storstad

KALAS I KALMAR
när slottet fick ny restaurang

RENA SEMESTERNÖJET
att renovera torp

Vinkelrätt på Wrangels
SKOKLÖSTER

DAGS ATT SPARKA LÖV

NÄR HÖSTEN KOMMER och naturen klär om i gult och rött ligger förväntan i luften. Vad förändras, vad blir nytt och vad finns kvar? I Statens fastighetsverk har vi nu fått klartecken för att vi ska finnas kvar och vår tillförordnade generaldirektör, Björn Anderson, blir ordinarie med förordnande i sex år.

Förväntan är också stor på alla uppdrag som ska påbörjas, fortsätts eller slutföras under hösten. I det här numret berättar vi om det stora takrenoveringsprojektet som pågår på Skokloster. Högt upp under himlen arbetar hantverkare som specialiserat sig på att bygga nytt med gamla, genuina metoder. Kanske är det lite av ett tema i det här numret, där vi också visar den nytillverkade vindflöjeln på Gripsholms slott och följer med på byggnadsvårdsläger vid Huseby bruk i Småland. Ibland är helt enkelt de gamla metoderna bäst och mest pålitliga för byggnader och detaljer som ska hålla för tidens tand.

MEN HÖSTEN ÄR också en tid för eftertanke och njutning. Vi arbetar vidare med att hitta nya, spännande reportage och du får så gärna bidra med idéer och önskemål. Hör av dig till mig på kulturvarden@sfv.se och berätta vad du vill läsa om i Kulturvärden framöver, så ska vi se om det går att uppfylla. Utmana oss gärna! Hämta gärna inspiration under sköna höstpromenader. Ut och sparka löv!

MIA FERNLUND
Chefredaktör

Nationalälv med Ekopark

FOTO FREEMAGES

Ekopark Piteälven, som är en av Sveriges 36 ekoparker, invigdes den 1 september. Per Linder, naturvårdsspecialist vid Statens fastighetsverk (SFV), vad är en ekopark?

– Det är ett begrepp som det statliga skogsbolaget Sveaskog lanserat och som omfattar ett större sammanhängande skogslandskap med både höga naturvärden och höga naturvårdsambitioner. I ett sådant område ska minst hälften av skogen undantas från skogsbruk.

Hur kommer det sig att SFV deltog i denna invigning?

– SFV förvaltar de fastigheter, som omfattar älvfårorna i landets fyra nationalälvar, varav Piteälven är en. I Piteälven har vi dessutom ett flertal skogklädda öar, totalt 350 hektar, som bland annat hyser gammal naturskog. Så eftersom SFV förvaltar själva pulsådern i landskapet medan Sveaskog förvaltar skogarna på ömse sidor älvfåran, var det naturligt att samarbeta i skapandet av Ekopark Piteälven.

Vad är det mest sevärda i Ekopark Piteälven, tycker du?

– Området kring Trollholmarna är ett fint område med vackra forsar, bra fiske, iordningställda stigar och gammal karaktärsfull skog. Det var också här invigningen skedde. Mer spektakulärt längs älven är dock själva Storforsen precis nedanför ekoparken. Denna SFV-fastighet hyser norra Europas största fors och är sedan tidigare skyddad som naturreservat. Forsen är mycket lättillgänglig och här finns dessutom goda möjligheter att bo bra och äta gott.

KULTURVÄRDEN NUMMER 3, 2014

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med nio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Ann-Charlotte Spegel-Berg
Chefredaktör Mia Fernlund
Redaktionell produktion Rejäl Kommunikation AB
Redaktör Tomas Eriksson

Kontakta oss

Kundservice www.kulturvarden.prenservice.se eller 0770-457152
Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 08-696 70 00.
Postadress Kulturvärden, Box 2263, 10316 Stockholm.

AD Pompe Hedengren
Formgivare Johan Björnsrud, Frans Tverin
Projektledare Lena Severin
Korrektur Lena Walldow
Texter Tomas Eriksson, Mia Fernlund, Ulrika Flodin Furås, Elisabet Hesseborn, Johan Ohlson, Lena Olofsson

Foto Marlene Bergström, Nina Broberg, Melker Dahlstrand, Christer Erlandson, Thomas Fahlander, Mia Fernlund, Mats Fredholm, Mats Fredriksson, Marcus Funke, Ulrika Flodin Furås, Mattias Hallgren, Jacob Hidemark, Jeanette Hägglund, Sten

Jansin, Tommy Josefsson, Åke E:son Lindman, Erik Kampmann, Ann Karlberg, Anders Magnusson, Tobias Selander, Hans Thorwid, Annika Åberg, Peter Östergren
Illustration Alexander Jansson
Repro Jeanette Andersson.
Tryckeri Norra Skåne Offset
www.sfv.se
issn 1104-845x
Omslaget Takstolar på Skokloster slott. Foto: Melker Dahlstrand.
Vinnare av Svenska Publishing-Priset 2011, 2012 och 2013. Nominerade 2014.

FOTO MATTIAS HÄLGGREN

6

**TAKLÄGGNING
PÅ HÖG NIVÅ**
*Stokloster
får nytt tak*

FOTO ULRICA FLODIN FURÅS

14

**GRÖNT
I STENSTAD**
*Stadsodlare kryddar
kvarteret Krubban*

FOTO HANS THORWID

20

**VINDFLÖJELN
SOM FLÖG I VÄG**
*Nu är Gripen
åter på plats*

FOTO MATS FREDHOLM

24

**ALTERNATIV
SEMESTER**
*Ruckel får
ny överrock*

NYHETER 5
*Plats för bad och båt
vid Tullgarns slott*

ANEKDOTEN I 8
*Kemisk världshistoria
vid Gripsholm*

FORM 30
*Dass för kungligheter
och matrosar*

VÄRDIG ENTRÉ 32
*Tillgänglighet
till kulturskatter*

INSTAGRAM 38
*Läsarnas bild
av sommaren*

FOTO JEANETTE HÄGGUND

Björn Anderson har fått ett sexårigt förordnande som generaldirektör vid Statens fastighetsverk.

Björn Anderson ny generaldirektör

REGERINGEN HAR UTSETT Björn Anderson till ny generaldirektör för Statens fastighetsverk. Björn Anderson kan därmed fortsätta det arbete han i praktiken inledde, när han i mars 2013 utsågs till tillförordnad generaldirektör. I sex år blir han nu chef över 370 anställda på kontor runt om i Sverige, bland annat i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Östersund.

– Jag är mycket glad att Björn Anderson har tackat ja till uppdraget som generaldirektör för Statens fastighetsverk. Hans tidigare erfarenheter och den kunskap han har visat prov på under det gångna året som tillförordnad generaldirektör för SFV passar utmärkt för att leda och utveckla Statens fastighetsverk framöver, säger civil- och bostadsminister Stefan Attefall.

Björn Anderson berättar att han är glad och stolt över förordnandet som gäller fram till den 24 juli 2020.

– Det känns bra att jag får vara med fortsättningsvis och styra och genomföra det förändringsarbete vi påbörjat. Det är viktigt för trovärdigheten och kontinuiteten, säger han.

FOTO ÅKE E:SON LINDMÄN

FOTO STEN JANSIN

BRYSSEL BELÖNAT FÖR GRÖNT ARBETE

EU-REPRESENTATIONEN i Bryssel har utsetts till årets Gröna Ambassad, ett pris som delas ut av staten fastighetsverk och UD:s fastighetsavdelning för att ge inspiration till miljöarbete.

– Alla svenska ambassader kan få miljöpris, men vi tycker förstås att det är extra kul när en statsägd ambassad får det. Det är oftast ett tecken på ett bra miljösamarbete mellan SFV och UD, säger Berit Nilsson, fastighetschef vid SFV.

LJUSET TOG PRISET VID KB

ETT SAMPEL MELLAN dagsljus, ljussättning och djärv färgsättning gav Kungliga Bibliotekets Annex Svenska Ljuspriset 2014. Annexet renoverades av SFV 2012–2013 och klarade utmaningen att skapa en bra balans i ljussättningen trots ett enda dagsljusinsläpp från den stora lanterninen. Detta tack vare gott samarbete mellan bland andra KB, SFV, arkitekt Hans Murman och ÅF Lighting.

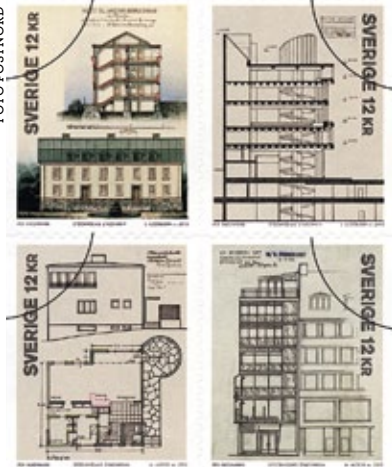
KULTURVÄRDEN NOMINERAD IGEN

FÖR FJÄRDE ÅRET I RAD är Kulturvärden nominerad till Svenska Publishing-Priset i klassen verksamhetstidningar.

– Att bli nominerad efter att ha vunnit tre år i rad är ett kvitto på att vi gör ett bra jobb. Men så är det också ett proffsigt gäng som gör tidningen, både internt på SFV och på Rejäl Kommunikation och Stockholm Graphics. Hemligheten heter arbetsglädje, samarbete och kärlek till kulturarvet, säger Mia Fernlund, chefredaktör.

FOTO POSTNORD

VÄRLDSINTRESSANTA DOKUMENT

FN-ORGANET UNESCO arbetar med att bevara kulturarv i dokumentform genom Världsmnesprogrammet – Memory of the World. Det rör sig om dokument som kartor, manuskript, samlingar, böcker med mera.

I programmet internationella register över dokument och samlingar med internationell räckvidd finns bland annat Astrid Lindgrens, Emanuel Swedenborgs, Ingmar Bergmans och Alfred Nobels arkiv samt Silverbibeln och Stockholms stads byggnadsritningar.

Men Unesco vill se fler dokument i programmet och under hösten 2014 öppnas en hemsida under Riksantikvarieämbetets portal (www.raa.se) med en inbjudan att göra nomineringar till en preliminär svensk världsminneslista för det internationella registret.

Lägg till! Hopp i!

I SOMRAS FICK Tullgarn en ny brygga, klar att ta emot reguljär båttrafik. Nästa sommar öppnas slottets anrika badhus.

Bad längst ut på Badholmen, den halvö i Östersjön som rymmer det kungliga lustslottet Tullgarn, är en gammal tradition. Den första bryggan byggdes 1844, då med ett badhus försett med badsump och en förstuga med omklädningsrum med pompejanska målningar på väggarna. Förstugan revs på 1890-talet för att ersättas med två badhus åt kronprins Gustaf, varav ett bevarades vid en ombyggnad på 1950-talet.

NU HAR EN ny brygga byggts, både för bad och båttrafik, förstärkt för att klara angöring av lite tyngre fartyg, som exempelvis reguljär båttrafik från Trosa och med förtöjningsringar runt om för privata båtar. Den har formen av ett T, är 39,5 meter lång och 13,3 meter bred längst ut. Den inre delen är 4,5 meter bred. Bryggmaterialet är kärnfuru, i huvudsak från Hälsingland.

Det gamla badhuset står än så länge inne på land i avvaktan på att restaureringen ska avslutas. Bland annat ska huset återfå sina ursprungsfärger vitt och grönt samt få tillbaka de ursprungliga spirorna i taket. Badhuset beräknas kunna ställas ut nästa sommar, längst ut till höger på bryggan, som har såväl badstege som räddningskrans.

The background of the entire page is a high-contrast photograph showing the silhouettes of two construction workers on a roof. They are working on a complex wooden framework. The sky behind them is bright and overcast, creating a strong backlight effect. The workers are positioned on different levels of the structure, with one appearing to be climbing or adjusting a beam.

FIXAR FUSKBYGGE

Hösten 1668 stod hela Skoklosters slott under tak och hantverkarna firade taklagsöl. Våren 2014 började takpannorna plockas ner över nordöstra hörnet och restaureringen av taket kunde börja. Timmerman Mattias Hallgren var en av dem som arbetade högt där uppe, under den ljusa presenning som rests över den blottade slottsvinden.

TEXT Lena Olofsson FOTO Melker Dahlstrand och Mattias Hallgren

Justering av »ögonmättet«.
Mattias täljer till referensytan på stockens ände som han sedan tittar på när han hugger resten av stocken slät – på ögonmått och känsla för rätt dimension.

SKOKLOSTERS SLOTT

Byggherre: Carl Gustaf Wrangel.

Byggår: 1654–1671.

Arkitekter: Ritningar i huvudsak Caspar Vogel, vidarebearbetningar av Jean de la Vallée, Mathias Spieler och Nicodemus Tessin den äldre.
Antal rum: 77, frånsett källare, förhallar och omgångar.

Antal inventarier: Cirka 50 000.

Konstsamlingen: Cirka 1 000 målningar från 1400-talet till 1960-talet, däribland en av världens mest kända målningar, »fruktgubben« Vertumnus.

Wrangels svarvkammare: Unik i Europa.

Wrangels rustkammare: Den enda i världen som bevarats i ursprunglig 1600-talsmiljö. Här finns bland annat mekanismen till bomben som sprängde Wrangels skepp i Wismar 1644.

Skoklosters fideikommiss: Bildades 1701 när Margareta Julianas son fick Skokloster.

Familjen von Essen: Övertog Skokloster 1939, flyttade in i bottenvåningen och slottet blev därmed åretruntbostad för första gången.

Staten: Köpte slottet med park och alla inventarier 1967.

Museum: skoklosterslott.se

Hitta hit: Fågelvägen cirka 12 km nordväst om Sigtuna vid Mälarens strand på Skohalvön.

»Konstruktionen var felaktigt uppförd, yrkesskicklig byggledning måste ha saknats.«

Den första etappen är nu avklarad och därmed har en fjärdedel av taket restaurerats. Statens fastighetsverk anlitade timmerman Mattias Hallgren

som ansvarig ledare för det 15-talet hantverkare som gjorde jobbet. Men det hela började med en noggrann undersökning.

– Det är A och O för att vi ska kunna ta ett helhetsgrepp, säger Mattias Hallgren. Man måste respektera byggnadens hantverk, exempelvis använda kransågat virke där man gjort så tidigare. Vi följer

traditionen och tittar även efter verktygsspår. På Skokloster har vi använt bilar från 1600-talet. Vid kransågning lägger man stocken på höga bockar och använder en tvåmannsåg, en man står på stocken och drar och en står inunder.

Mattias Hallgren har specialiserat sig på medeltida taklag och berättar att den takstolstyp som använts på Skokloster var vanlig på kontinenten. I Sverige förekommer den i kyrkor men även i palats, som Stenbockska på Riddarholmen.

De svaga punkterna i Skoklosters taklag är innerhörnen, där bjälkarna knäckts.

– Konstruktionen var felaktigt uppförd, yrkesskicklig byggledning måste ha saknats

Takstolarna tillverkades på marken, plockades isär och monterades del för del på plats uppe på taket. De försågs med timmermansmärkning – ett slags romerska tecken utan att ordningen spelar roll, endast summan symboler – ett helt eget räknesätt med över 600 år på nacken i Sverige.

»Nu har vi byggt takstolarna som man borde ha gjort på 1600-talet.«

ETT URVAL AV TAKMATERIAL UNDER BYGGTIDEN:

Läkt till takteglet: Sågat virke av gran och fur från framförallt Hälsingland och Finland.

Taktsolar: Skrätt/bilat virke av gran och fur från bönderna på Skohalvön.

Antal takstolar: Cirka 220
Virkesåtgång takstolar: Cirka 8 000 meter.

Taktegel: 80 000 svartglaserade takpannor importerade från Amsterdam.

Järnspik: Levererades bland annat från Arboga.

Kopparplåt till tornhuvar: Från Avestafors bruk.

Ett nytt starkt innerhörn – nytt möter gammalt – underst ligger sticktassen på murarna som bär upp diagonalbocken till vänster och gradsparren till höger. De ursprungliga högbenen möter gradsparren.

Snörslå med kolad björkpinne används vid snörslagning av timmer att hugga efter.

De svartglaserade takpannorna ligger på öppen läkt. Under plasten arbetar Mattias med livlina med reparation av nockåsen.

Lodbrädan, en äldre sorts vattenpass, men också en måttbräda. Den är 1 tum tjock, 4 tum bred, 12 tum hög och »fötterna« är 0,5 tum.

Diagonal hanbjälke mellan yttre och inre gradsparren, med respektive takfalls hanbjälkar som möter i 45 grader. Mattias justerar i en knut.

när taket byggdes, hävdar Mattias. Jämför man med taken på Riddarholmen är det som natt och dag i kvalitet och yrkes stolthet. Timmermännen på Skokloster ansåg nog inte att det var deras sak att lösa takfallens möte i innerhörnen när byggledningen inte var där. Dessutom murades skorstenarna sedan taket var klart och då högg man av vissa takstolar.

Och snickaren som fick order att bygga takkuporna verkar heller inte ha brytt sig om att han kapade takstolar som var i vägen.

– Men nu har vi byggt takstolarna, som man borde ha gjort på 1600-talet. Vi har utgått från en bok från 1649 som finns i slottets bibliotek och visar ritningar på takkonstruktionen. Hade man följt dem från början hade konstruktionen blivit stark.

VI HAR ANVÄNT samma teknik som på 1600-talet, men redovisat årsringarna genom att låta nya bjälkar vara bandsågade och med spår efter motorsåg.

– På så vis kan man tydligt se när jobbet gjordes, berättar Mattias Hallgren.

Han berättar vidare att de hittat inslag av överblivet golvvirke, spillbitar från fönster, byggskräp av furu och ek i takstolarna.

– Allt material som kunde återanvändas hamnade i taket, både under byggtiden och under senare renoveringar. Fynd av delar av furukarmar från 1740-talet visar att taket lagats redan då. Även vi har följt den traditionen och sparat gamla delar som är tillräckligt stora för att återanvända. Inget kastas bort, man får komplettera med nytt där så krävs. *

»Skoklosters slott erbjuder ett av Europas mest lockande och häpnadsväckande miljöer. Arkitekturen, de till fullo intakta interiörerna samt de betydande föremåls-samlingarna gör det till ett av Europas främsta barock-slott. Slottet är det största privatpalats som uppförts i Sverige. SFV:s långsiktiga mål är att utveckla slottet och dess miljö, både som ett unikt besöksmål, men också som ett fantastiskt rekreationsområde.«

Greger Bülow är förvaltare av Skoklosters slott.

Vinkelränna mot borggården. Mattias sågar av en stödläkt för plåtslagaren. De moderna skruvarna är tillfälliga, plåtslagaren ersätter dem med smidd spik.

TAKRESTAURERINGEN, STEG FÖR STEG:

*Byggherre: Statens fastighetsverk
Slottsarkitekt: Anna Blomberg
2009–2010: Utfördes en provomgång
2011–2013: Förbereddes projektet
2014: Första delen restaureras
2015: Andra delen
2016: Uppehåll
2017: Tredje delen
2018: Fjärde delen
2019–2020: De fyra tornen*

*Tidigare takrestaurering: 1968–1978
under ledning av arkitekt Ove Hidemark*

WRANGELS MORGONGÅVA

Skokloster slott är det största privatslott som byggts i Sverige. Byggherre var Carl Gustaf Wrangel, vars mor fått egendomen som morgongåva. Bygget styrde han med brev från Tyskland och det blev en uppvisning av det främsta inom europeisk byggnadskonst.

TEXT *Lena Olofsson*

Carl Gustaf Wrangel föddes i Stenhuset på Skokloster i december 1613. Hans far Herman Wrangel hade två år tidigare fått egendomen i förläning för utmärkt krigstjänst. När han gifte sig med Margareta Grip 1612 fick hon Skokloster i morgongåva. Förläningen bestod av det nedlagda Skoklosters egendom, där Wrangel fann klosterkyrkan från 1240-talet lämplig för släktens gravkor.

När Carl Gustaf Wrangel var fjorton år åkte han på bildningsresa i Europa. Han följde fadern till kriget i Preussen. Efter två år skrev han in sig på universitet i Leiden. 1632 anslöt han till de svenska trupperna i Tyskland och deltog i slaget vid Lützen.

Wrangel var generalmajor i svenska armén, när han vigdes med 18-åriga Anna Margareta von Haugwitz i ett fältläger i Tyskland 1640. Hon tillhörde tysk lågadel och äktenskapet ifrågasattes av släkten Wrangel, eftersom det inte förde med sig några tillgångar. Kanske var det helt enkelt så att paret gifte sig av ett då så ovanligt skäl som kärlek. Anna Margareta stannade med sin make i Tyskland, trettioåriga kriget pågick, och vid tiden för freden 1648 hade paret fått fem barn. Margareta Juliana föddes under belägringen av Leipzig 1642 och levde till vuxen ålder, till skillnad från flertalet av hennes elva syskon.

SKOKLOSTERS SLOTT/DAVID KLÖCKER

Carl Gustaf Wrangel var en av stormaktstidens rikaste och mäktigaste män. Målningen från 1652 visar honom i fält i Tyskland, där han för övrigt lät bygga flera slott, exempelvis Wrangelsburg.

ÅR 1653 RESTE FAMILJEN till Sverige och Skokloster, där Wrangel planerat för slottsbygget. Han vistades mest i Tyskland, men hade full kontroll tack vare flitig brevväxling med ingenjör Hendrich Anundsson, som ledde bygget på plats.

I januari 1654 började Jöns Andersson från Dalarna och hans nitton kamrater att gräva grunden och när Mälaren låg isfri anlände murarmästare Berendt Persson från Stockholm. Slottet skulle byggas av massiva tegelmurar, en exklusiv nyhet. År 1658 hade Berendts murargesäller lagt takteplet på läkt över den första halvan av slottet.

Inredningsarbetet utfördes hack i häl med byggnadsarbetet och slottet blev en uppvisning av det främsta av allt som fanns i Europa.

I »dagliga matsalen«, med skimrande gyllenläder på väggarna, hängdes ljuskronan från Melchior Ljungs glasbruk 1672. Det året stod även den förnämsta gästrumssviten klar för besöket av riksänkedrottning Hedvig Eleonora och sonen Karl XI med sitt hov på 400 personer. När slottsträdgården började anläggas importerade Anna Margareta tulpanlökar, jasmin, narcisser och hyacinter. Det var hon som ansvarade för planering och ekonomi i makens stora godsinnehav. Det var till henne bönder och andra underlydande skrev och bad om uppskov i betalning när de drabbats av missväxt. Anna Margareta von Haugwitz var en aktiv godsfru. Hon avled i Stockholm 1673 och maken tre år senare på sitt slott Spyker i svenska Pommern. Dottern Margareta Juliana tog över och med hennes make Nils Brahe kom Skokloster i Braheättens ägo. *

RUMMET: AMIRALITETSKÄLLAREN KALMAR SLOTT

TILLBORDS I KALMAR

SÅ ÄR DEN då äntligen invigd, den nya restaurangen på Kalmar slott. Ett nytt kök är på plats och i Amiralitetskällaren är det uppdukat för fest. Hit, till det vackra källarvalvet med anor från Vasatiden, har serveringen flyttat från de känsliga och kulturhistoriskt värdefulla Gröna och Gyllene salarna. På så sätt minskar slitaget i dessa salar och den nya restaurangen blir både tillgänglighetsanpassad och brandsäker.

– Det känns förstås fantastiskt att få addera en ny årsring på Kalmar slott. Med ett modernt tillagningskök och nya serveringsmöjligheter ges verksamheten helt nya möjligheter att möta sina besökare, både i form av utbud och genom förlängning av säsongen, säger Harald Pleijel, fastighetschef vid Statens fastighetsverk.

TEXT MIA FERNLUND

Kryddiga
KRUBBAN

Efter en kall juni växer det gröna till i slutet av juli. Hällregn, värme och sol gör susen. Flera av odlarna häpnar, de trodde aldrig att det skulle kunna växa så!

Mitt i Östermalms hjärta växer vackra blommor och exotiska kryddor. I kvarteret Krubban har 15 stadsodlare skapat ett eget grönt vardagsrum.

TEXT *Ulrika Flodin Furås* FOTO *Ulrika Flodin Furås och Mia Fernlund*

Det har hunnit bli augusti. Lotta Baehrendtz är vid sin kryddträdgård för att plocka örter till middagen. Hon väljer bland citrontimjan, rosmarin, fransk dragon, citronverbena, bananmynta och chokladmynta. Varje dag går hon en runda förbi odlingen med sin hund Bamse.

Av myntan lagar hon gärna marockanskt te.

En äldre kostymklädd man stannar till. Det är så, folk saktar ner sina steg när de passerar genom odlingen. Vid det gröna har man inte längre bråttom. Mannen böjer sig ner för att dofta på några kryddor, vänder sig mot Lotta och ställer några frågor. Hon skiner upp och berättar om sitt val av kryddor och annat, om hur hon skördar varje dag och att allt har fått stå i fred hela sommaren.

När mannen gått, konstaterar Lotta att det är ofta förbipasserande börjar prata. Många vill själva börja stadsodla, andra är bara nyfikna och tycker att odlingslådorna är ett bra initiativ.

– Jag har lärt känna många grannar under sommaren, berättar hon. En eftermiddag när jag skulle gå ut med hunden en sväng vid halv två, kom jag hem först halv tio på kvällen. Jag gick bara några kvarter, men träffade så mycket folk att turen tog halva dagen.

Lotta bor bara något kvarter från sin kryddträdgård och är en av de femton som i början av juni fick förmånen att stadsodla. Hon såg en lapp i närbutikerna och anmälde sitt intresse. Bland de odlade grannarna finns sådana som aldrig odlat, men också trädgårdsmästare och trädgårdsdesigners. Förskolan, som är granne med odlingen, har två lädor, varav den ena svämmas över av jordärtskockor. Här ser man det som ett stort pedagogiskt värde att odla tillsammans med barnen. Låta dem få se hur det från ett litet frö som stoppas i jorden växer en planta, vars frukter man sedan skördar och har till lunchen.

– Detta är den enda parken mellan Humlegården och Djurgården, så det är klart att vi Östermalmsbor använder den lilla fickparken som vårt vardagsrum, säger Lotta.

FLER OCH FLER av dem som arbetar och bor här börjar upptäcka den lilla parken mellan Storgatan och Linnégatan. Platsen har alltid varit öppen för allmänheten, men har fram till nyligen stängts in av en fastighet från 1970-talet som länge inrymde förskolan, och det öppna kvarteret fungerade inte som den park den borde vara, utan uppfattades som stängd och privat. Men nu har 70-talshuset rivits och förskolans lokaler har flyttats till en byggnad intill.

Det har gjort platsen öppen och inbjudande, och för att ytterligare förbättra miljön har SFV, förutom odlingslådorna, anlagt två boulevaner och nya grönytor, som om våren fylls

SAMARBETE

Idén om en stadsodling i kvarteret Krubban hade väckts på Statens fastighetsverk, när Mary-Anne Vardy läste en artikel om stadsodlingar i en tidning och noterade att det fanns ett Koloniträdgårdsförbund. Hon spred kunskapen vidare till den tekniska förvaltaren Magnus Pettersson, som kontaktade förbundet. Snart växte en gemensam idé fram om odlingslotter på runt två kvadratmeter.

Rekryteringen av odlarna stod Koloniträdgårdsförbundet för genom lappar i kvarteret. I princip var det först till kvarn som gällde.

I dag är SFV mycket nöjda med »sina« odlare.

– Jättenöjda, det är fantastiskt vilket resultat det blivit i lådorna. Vi funderar på att utöka antalet odlingslotter, det finns i alla fall utrymme för det, säger Magnus Pettersson.

Wilhelm, Teodor och August odlar tillsammans med sin förskola. Om någon vecka kommer de att skörda och laga pumpasoppor.

»Parken har blivit en samlingsplats, det är många som saknar balkong här i området, så det är en gåva.«

Mary Anne Vardy, förvaltningsområdeschef, och Magnus Pettersson, teknisk förvaltare, mitt i spenaten.

KVARTERET KRUBBAN ligger på Östermalm i Stockholm och omgärdas av Narvavägen, Storgatan, Styrmansgatan och Linnégatan. Närmaste tunnelbanestation är Östermalmstorg eller Karlaplan. Man kan även ta buss 69 och 69 K eller spårvagnslinje 7 och kliva av vid Styrmansgatan.

med blommande lökar. Här finns också nyplanterade fruktträd – såväl gräpären som äppelsorter som Transparente Blanche och James Grieve. Det är bara att ta för sig!

Några som tänker provsmaka så småningom är mor och dotter, Synnöve och Annika Zachrisson, som slagit sig ned på en parkbänk under sin dagliga runda med hundarna. Är det fint väder, som i dag, har de med sig fika. Sedan odlingarna kom, trivs de ännu bättre.

– Parken har blivit en samlingsplats, det är många som saknar balkong här i området, så det är en gåva, kanske särskilt för äldre. Jag skulle vilja se mer av detta i staden, säger Annika.

STADSODLING BLIR ALLTMER populärt och odlingar växer upp här och var i våra städer. I kvarteret Krubban har man placerat lådorna med odling på en stor öppen yta, täckt av stenmjöl. Här låg på 1700-talet en stor köksträdgård, som tillhörde den Oxenstiernska malmgården, av vilken i dag det bara finns flyglarna kvar. I dessa huserar bland annat Gysinges hantverksbutik och dess kafé, vars uteservering ligger under en grupp av hamlade lindar.

Huvudbyggnaden är sedan länge försvunnen, men låg ungefär där stadsodlingen ligger i dag.

– Det finns en ritning på malmgården från 1700-talet, där man ser både köksträdgård och odlingskvarter uttridade, men även om vi velat, så är det komplicerat att återskapa en sådan miljö, säger Rein Matson, som är landskapsarkitekt på sfv.

ODLINGSLÅDORNA, STORA SOM dubbla pallkragar till ytan, är målade i samma ockraton som de omgivande byggnaderna och utplacerade som en modern variant. Platsen är utformad så att de som rör sig i parken ska känna sig välkomnade att gå igenom, mellan odlingarna. Detta är viktigt. Själva grödorna må vara privata och skördas av dem som odlar dem, men platsen som sådan tillhör alla – just som ett vardagsrum i staden.

Fredrik Enestad, en annan av odlarna i Krubban, berättar att han först tänkt skaffa kolonilott, men när han upptäckte hur svårt det var att få en, valde han istället stadsodling. I sommar har han bland annat odlat tomat, gurka, kronärtskocka och chili.

– Min balkong hemma är för skuggig för att odla på, säger han innan han knipsar av några gröna tomater att ta hem och låta mogna i fönstret, så det här är helt fantastiskt. *

*I slutet av augusti väller
grönskan över kanterna,
förbipasserande stannar
gärna till för att kika.*

VISION

»SFV:s vision för kvarteret Krubban är att utveckla området, så att fler personer rör sig i kvarteret – allt för att göra de unika miljöerna mer levande, lika levande som de var på den tiden när det fanns regementen här.

När förskolan bytte lokaler, så öppnades nya möjligheter på den grönyta som blev fri. I kvarteret finns många arbetsplatser och ett museum. Men vi önskar oss större rörelse under fler av dygnets timmar. Därför vill vi fortsätta att utveckla Krubban med verksamheter som stämmer in med kvarterets karaktär och historia.«
Mary Anne Vardy, förvaltningsområdeschef

Huset är oansenligt intill det magnifika Gripsholm. Men det är världsberömt, framförallt för kemister. Det var här som vetenskapsmannen Jöns Jacob Berzelius upptäckte flera nya grundämnen, bland annat selen.

TEXT Johan Ohlson ILLUSTRATION Alexander Jansson

Anekdoten: Världshistoria i det lilla

MITT EMOT DET ståtliga riksmonumentet Gripsholms slott, strax ovanför parkeringsplatsen, ligger ett litet oansenligt hus som rymmer en historia, okänd för de allra flesta av oss som passerar. Men om slottet kan skryta med att det är riksbe- kant, så kan det lilla vitrappade huset faktiskt hävda att det är världsberömt. Åtminstone bland kemister. Trots att det inte finns någon skylt som berättar om huset, så tar kemister från hela världen gärna paus från konferenser i Stockholm och åker hit, bara för att låta sig fotograferas framför det lilla vitrappade huset. Det var nämligen här den svenska kemins fader, vetenskapsmannen Jöns Jacob Berzelius, hade sitt laboratorium under några år i början av 1800-talet.

Att titta in i det lilla huset då var som att titta in hos Dr Jekyll. Och här, bland sjudande glaskolvar och mystiska kärl, upptäckte Berzelius flera nya grundämnen. När han kom hit 1816 var det som delägare i Gripsholms Kemiska Fabriker.

De gamla fabrikslokalerna byggdes från början på Gustaf III:s tid som brännvinsbränneri och var ett av Sveriges största med en produktion på som mest en miljon liter brännvin om året. Men folkets törst var outtömlig och när monopolet avskaffades 1787 och husbehovsbränningen åter släpptes fri, så kokades det hemma i sådan omfattning att bränneriet tvingades lägga ner.

Lokalerna övertogs av Gripsholms Kemiska Fabriker, som istället tillverkade mindre beroendeframkallande drycker som till exempel saltsyra och ättika. Men mest känd var fabriken för den så kallade »Gripsholms-tvälen« och målarfärgerna Gripsholms blått, Gripsholms grönt och blyvitt.

DET VAR ALLTSÅ en liten bit från fabrikslokalerna som Berzelius inrättade sitt lilla laboratorium. Kanske för att komma undan lite från stanken från syrorna i fabriken.

Men han använde sig också av processerna i fabriken för sina studier. När han undersökte blykaren som användes vid tillverkning av saltsyra, så upptäckte han att något utsöndrades på botten. När han analyserade det, upptäckte han det tidigare okända grundämnet selen – ett ämne som i dag anses hälso-bringande och bland annat ingår i en del multivitamin-tabletter.

Men hans experiment var inte ofarliga. När han laborerade med knallguld råkade han vid ett tillfälle använda koncentrerad saltsyra i stället för utspädd. Resultatet blev en våldsam explosion, där han fick en mängd glassplitter i vänster hand och syra i ögonen. Han återfick inte synen förrän efter en månad.

JÖNS JACOB BERZELIUS föddes 1779 i Linköping, men växte upp i Väversunda socken i Östergötland. Hans pappa dog när han var fyra år, så uppväxten blev svår, inte minst ekonomiskt. Han fick flera gånger avbryta sina studier för att ta arbete som lärare för att kunna försörja sig. Men han var experimentell och våghalsig redan som barn. I en berättelse om honom hade han tagit djupt intryck av Bibeln och inspirerad av att ha läst om hur Abraham offrade Isak, försökte han att elda upp sin lillasyster. Som tur var så räddades hon i sista stund av en piga.

Ingen kunde då ana att Väversundas egen »Emil« skulle bli en av Sveriges mest berömda vetenskapsmän vid sidan av Linné. Han skapade det periodiska systemets tvåbokstavs-beteckningar för kemiska ämnen, med utgångspunkt från

deras latinska namn, som används än i dag. Han bestämde också atomvikt och sammansättning av nära två tusen kemiska föreningar.

En del av hans betydelsefulla arbete skedde i den lilla stugan i utkanten av Gripsholms Kemiska Fabriker. På senare år har den gamla smedjan mest använts som förråd medan de gamla fabrikerna har genomgått många omvandlingar. En tid var det folkhögskola här och fabriksbyggnaderna har också inrymt Röda korsets idé- och utbildningscenter. Då stod

Folke Bernadottes berömda vita bussar i en av ladorna. Nu inrymmer lokalerna bland annat en friskola.

Berzelius verksamhet, inte minst i den lilla stugan, har bidragit till begrepp

som katalys, protein och fotosyntes. Han insåg att kemiska processer har med elektricitet att göra och att varje kemisk förening består av en positivt och en negativt laddad del. Han upptäckte minst fyra grundämnen: selen, cesium, torium och kisel. Han skrev även flera grundverk i kemi, han startade föregångaren till Karolinska Institutet och Svenska Läkarsällskapet. Han blev sedermera adlad och när han avled 1848 var han både sekreterare i Kungl. Vetenskapsakademien och ledamot i Svenska Akademien. Och i dag lever han vidare på olika sätt. Till exempel är hela introten på den populära tv-serien om kemiläraren i »Breaking Bad« en lek med Berzelius grundämnessystem. *

»En av Sveriges mest berömda vetenskapsmän vid sidan av Linné och skapare av det periodiska systemets tvåbokstavs-beteckningar för kemiska ämnen.«

*På plats. Nu har
Gripsholms slott
fått tillbaka den
stolta symbolen för
det mäktiga slottet
och Södermanland.*

EN VINDFLÖJEL

- dess fall och återkomst

Efter 300 år på taket på Gripsholms slott tackade den stolta vindflöjeln Gripen för sig och flög till marken. Kulturvärden följde arbetet när Griptornet fick tillbaka symbolen för både Södermanland och det mäktiga Gripsholm.

TEXT Johan Ohlson FOTO Hans Thorwid

Det var en mörk och stormig natt. Plötsligt hördes en smäll... Morgonen efter hittades något som mest kan beskrivas som en hopknycklad fotboll av metall under Griptornet på Gripsholms slott. Vid närmare undersökning visade det sig vara den gamla vindflöjeln som krönt tornspiran ovanför. I kulingbyarna under natten hade den lossnat från sitt sista fäste, studsat på taken nedanför, fallit vidare utför tornsidan och till slut landat i trädgården.

Händelsen inträffade i mars i år och direkt började diskussionerna om vad som skulle göras. Att det stoltaste tornet på nationalmonumentet Gripsholm måste ha en vindflöjel, därom rådde inget tvivel. En vindflöjel är kronan på verket, pricken över i och landets enda kungliga Vasaborg måste ju självklart ha sin vindflöjel. Så Statens fastighetsverk började leta olika alternativ.

–Men frågan var hur det skulle gå till, säger Jim Sjöberg, slottsuppsyningsman på Gripsholms slott. Ingen hade varit där uppe sedan 1940-talet. Och det finns ingen berättelse bevarad om hur det gick till när någon, kanske med risk för eget liv, tog sig upp för det 46 meter höga tornet.

Den gamla flöjeln från början av 1700-talet var tillverkad i hamrad kopparplåt. Det första hantverkarna fick göra var att försiktigt veckla ut den gamla Gripen för att sedan kunna kopiera den. Originalet ritades av, digitaliserades och skars därefter ut med vattenjet-teknik.

Den gången monterades ett kullager, som förmodligen ersatte en enklare led, troligen ett arbete som krävde någon typ av ställning. Så kom olika teorier upp för hur arbetet skulle kunna utföras i dag. Det enklaste skulle ha varit en skylift, men den skulle bli för tung för vindbryggan.

En alpinist anlätades för att bedöma möjligheterna att klättra den 15 meter långa vägen från en taklucka på vinden, men nutida krav skulle innefatta helikopterassistans med tanke på risken för personskada. Därför beslutades att ställningar skulle byggas från borggården, detta under ledning av Anders Larsson på Harakers Bygg AB som kopplades in som projektledare.

NÄR DETTA VAR beslutat påbörjades ett, minst sagt, ovanligt arbete, när den troligen mer än 300 år gamla vindflöjeln skulle repareras. En hel kår av experter och skickliga hantverkare kallades in för att säkerställa jobbet. Först skulle »metallbollen« varsamt vecklas ut för att göra det möjligt att exakt kunna kopiera den gamla Gripen, som visade sig vara 70 cm hög och 100 cm bred.

Men när originalet tillverkades i hamrad plåt, så ritades denna gång de utslätade kopparplåtarna av digitalt som underlag för laserskärning. Under arbetet tidsbestämde också tillverkningen av den gamla vindflöjeln.

*Byggnadsställningarna
följde det gamla tornet
organiskt, nästan som ett
konstverk i sig.*

*»Vindflöjeln
har ett högt
kulturhisto-
riskt värde och
måste därför
underhållas.
Gripen kröner
det mäkti-
gaste tornet
på Grips-*

*holms slott, symbolen för förra
sekelskiftets sinnebild av vår
nationella historia. Griptornet
och den förgyllda gripen är själva
symbolen för slottet. Men Gripen
är också Södermanlands symbol
och landskapsvapen. Allt detta
sammantaget gör det till ett
mäktigt minnesmärke.«
Jakob Strömholm, slottsarkitekt*

– I originalutförandet fanns initialerna »C« och »R«, vilket har tolkats som Carolus Rex, vilket i sin tur oftast står för Karl XII. Detta tillsammans med analyser av plåtkvalitet och sammanfogningar gör att man antar att vindflöjeln är från början av 1700-talet, berättar slottsarkitekt Jakob Strömholm.

Den har genom århundradena patinerats av väder och vind tills den stelnade i sina fästen och föll. Närmare undersökningar visade att den har lagats några gånger genom åren. Men det gjordes också en annan intressant upptäckt. Vissa skador tyder på att någon roat sig med att skjuta prick på den.

– Det var naturligtvis en tacksam måltavla, det klingade till och den svängde när den blev träffad, säger Jakob Strömholm.

NÄR VINDFLÖJELN UNDERSÖKTES hittades också spår av guld, vilket tyder på att den varit förgylld. Det bestämdes då att även den nya vindflöjeln skulle förgyllas.

Sedan mitten av maj blixtrar den nya gyllene Gripen på Griptornet igen. Den gamla har pensionerats och kommer troligen att visas upp i Slottsboden i framtiden. Men Jakob Strömholm tycker fortfarande att den gamla vindflöjeln i handdriven kopparsplåt har en alldeles egen skönhet.

– Den är otroligt vacker och stiligt gestaltad med noggranna små detaljer. Kopparslagaren som skar ut och formgav Gripen var definitivt konstnärligt begåvad och hur man lyckades göra det för 300 år sedan är fascinerande att föreställa sig, säger han. *

*Även stången och armarna som håller
upp Gripen behövde nytillverkas.
Eftersom allt däruppe är hårt utsatt
för väder och vind, så är det tillverkat i
syrafast, rostfritt stål. De två kåporna
som täcker kullagren är i stort sett
hermetiskt tillslutna. Både livrem och
hängslen kan man säga.*

*Koppargripen levererades utskuren
och grundmålad till Cai Zetterström på
Z-Metallform i Gnesta som utförde förgyll-
ningsarbetena. Ett skikt av två tusendels
millimeter 24 karats bladguld applice-
rades, penslades med mårddhårspensel och
polerades sedan med bomull i en riktning
för att få bort skarvarna.*

*Stjärnan, som kröner det hela, kunde
repareras och har förgyllts även den.
Liksom Gripen penslades stjärnan först
med anläggningsolja. Enligt en urgammal
rekommendation ska den torka så pass
att en fluga ska fastna men kunna ta sig
loss själv. Då är det dags att lägga på
bladguldet.*

»Ingen hade varit där uppe sedan 1940-talet. Och det finns ingen berättelse bevarad om hur det gick till när någon, kanske med risk för eget liv, tog sig upp för det 46 meter höga tornet.«

Lagom till sommarsäsongen i mitten av maj satt den nya vindflöjeln på plats över Griptornet med sin hänförande utsikt över Mälaren. Riddarborgen var komplett igen.

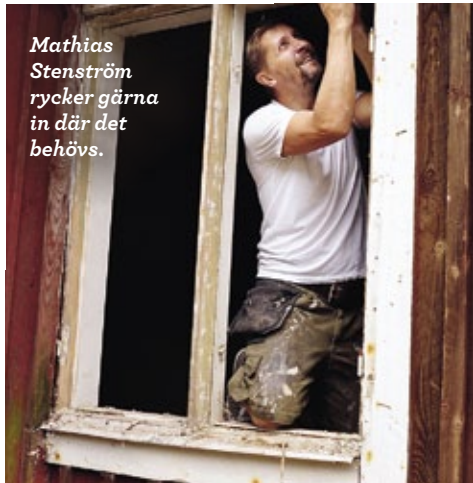
Fritt valt ARBETE

Vem vill ägna sina sommarmånader åt att reparera ett gammalt hus man aldrig ska bo i? Fler än vad du tror. Kulturvårdens chefredaktör Mia Fernlund åkte på byggnadsvårdsläger i Småland.

TEXT Mia Fernlund FOTO: Mia Fernlund, Mats Fredholm, Annika Åberg, Christer Erlandson

– Jag snurrar penseln uppåt, bakåt, samtidigt som jag flyttar den, så att färgen bara kommer på kittet och inte på fönstret, förklarar Birgitta Ahlqvist.

Mathias Stenström rycker gärna in där det behövs.

– Här ser vi en fuktskada med svampangrepp som måste bort, visar Mathias Stenström, SFV.

När beslagen på fönsterkarmen har skruvats fast är det dags att måla ett par lager till.

Christer Erlandson brassar stekt potatis och falukorv.

»Ska de renovera gamla hus är det klart de måste lära sig att koka egen färg.«

HUSEBY BRUK OCH TORPEN

Platsen för Huseby bruk har varit bebyggd sedan 700-talet. Huseby bruk vittnar om en viktig del i Sveriges ekonomiska historia och består bland annat av järnbruk, jordbruk, våtmarker och ett antal torp, som alla har varit viktiga för platsen och för brukets framgång. Här finns också fornlämningar och fiskevatten.

Huseby är en komplett bruksmiljö, vilket innebär en stor pedagogisk potential och unika möjligheter både för kunskapsinhämtning och levandegörande av ett historiskt brukssamhälle.

SFV:s vision är att med utgångspunkt från områdets unika kulturhistoriska värden vidareutveckla Huseby bruk som besöksmål och som jordbruksenhet.

Längs en slingrig småländsk grusväg, halvt dolt bakom övervuxna träd och midjehögt gräs, står ett torp med fönsterlösa ögonhål, trasigt tak och gistna dörrar. Framför ett fönster på ena kortsidan står en man, som valt bort hängmattan i sommar för att i stället rädda en kulturfastighet till ett nytt liv.

– Jag ska skrapa rent runt fönsterkarmen, så att vi kan börja måla. Men först måste jag få stegen att stå stabilt, säger Anders Ahlqvist.

Han är pensionär och husägare och har genom åren renoverat efter eget huvud med varierande resultat. Nu vill han lära sig de rätta handgreppen och materialen för att kunna ställa till rätta.

Torpet som ska renoveras heter Hökaryd och förvaltas av Statens fastighetsverk. Men den här renoveringen är lite speciell. I stället för att hyra in hantverkare genomförs den som ett byggnadsvårdsläger i samarbete med

Svenska byggnadsvårdsföreningen. Under två veckor ska Anders Ahlqvist och ytterligare ett tiotal deltagare – män och kvinnor i alla åldrar och med varierande bakgrund – renovera torpets fasad och fönster, byta ut trasigt trä och lägga nytt köksgolv.

– Avsikten med lägren är att svenska folket ska lära sig att ta vara på sitt byggda kulturarv och lära sig tekniker för att kunna reparera husen utan att förstöra. Deltagarna får lära sig hur det går till, får känna på själva och hinner se resultatet, säger Christer Erlandson.

Han har lång erfarenhet som lägerledare för Svenska byggnadsvårdsföreningen och leder arbetet tillsammans med Mathias Stenström från Statens fastighetsverk och ett par skickliga hantverkare som delar med sig av sin kunskap.

Hökaryd tillhör Huseby bruk, som ligger två mil söder om Växjö. Det byggdes omkring sekelskiftet 1900, har stengrund och är ganska stort, snarare en mindre gård än ett torp.

– Torpen kring Huseby bruk har en

– Det såg lättare ut igår när Mathias visade, men man får vara envis, säger Kerstin Jönsson, som borstar och borstar med stålborste på ett beslag.

VAD FICK DIG ATT ÄGNA TVÅ VECKOR AV DIN SEMESTER TILL ATT RENOVERA ETT GAMMALT TORP?

– Jag letar efter ett eget gammalt torp och ville ha konkreta och praktiska tips om gamla, naturliga material och metoder. Dessutom är det en trevlig social grej.

Annika Åberg, Linköping, miljöteknisk konsult

väldigt stor del i historien kring brukets framgång. Det känns betydelsefullt att kunna bevara hus som visar på den »lilla« människans betydelse i historien, att få prioritera linoljefärg framför bladguld för en gångs skull, säger Mathias Stenström, teknisk förvaltare vid Statens fastighetsverk och ansvarig för renoveringen.

Det här är en av de sommarveckor då luften dallrar av värme och en smula regn känns efterlängtat. Bortsett från att luften genomkorsas av frågor, instruktioner och glada tillrop, så är det ovanligt tyst för att vara en byggarbetsplats. Inga bormaskiner, inga kompressorer eller varmluftpistoler. Jo, någon fuskar och använder laddningsbar skruvdragare.

– Här finns varken el eller indraget vatten och brunnen har vi inte hittat ännu. Det är huvudsakligen gammeldags metoder som gäller, berättar Mathias Stenström.

Bredvid huset ligger verktygen utspridda på rad och ett militärtält är uppspant för den händelse det skulle regna. Maten lagas i stora fyrfat med gasolbrännare och på ett gammalt spritkök står en kaffepanna och kokar tillsammans med en kastrull som luktar olja? Eller terpentin? Eller såpa?

– Bra gissat! Det är linoljesåpa. Vi kokar fönsterbeslag. Genom att koka dem i någon timme och sedan låta dem stå ett dygn, så är det mycket lättare att borsta av färgen, säger Mathias och bjuder på en kopp kokkaffe.

Och nog borstas det alltid. Både beslag och fasad. Det här är den fjärde lägerdagen och fönstren beräknas vara klara om ett par dagar. Fönsterbågarna skrapas, oljas och målas. Nya fönsterglas läggs i, nubbas fast och kittas och så är det dags att måla igen.

– Vi koncentrerar oss på husets »överrock« i år. Får vi bara huset tätt, så kan vi fortsätta med insidan senare, säger Mathias och förklarar att taket tar Statens fastighetsverk hand om när lägret är klart.

Det märks att han gillar sitt jobb och hans entusiasm smittar av sig på deltagarna som får hjälp och goda råd.

– Det är så himla roligt och det är ett härligt gäng vi har här. Just nu vet jag inte om det känns som jobb eller som semesterhobby, säger Mathias Stenström.

Man kunde tro att ett gammalt torp skulle lukta unket, men alla fönster har varit trasiga under en längre tid och alla dörrar är borttagna, så det doftar mer skog och frisk luft.

– Det är väl värd tid. Jag har gjort allt fel på mina hus med egna lösningar, så nu vill jag återställa dem på rätt sätt. Här får jag lära mig många bra saker.

Anders Ahlqvist, Lidingö, pensionär

– Jag vill köpa ett gammalt hus, har pluggat byggnadsvård och behöver friska upp minnet med goda råd och tips. Och så är det kul att träffa nya människor.

Malin Söderlund, Jönköping, arbetsledare på byggföretag

Det förfallna torpet Hökaryd var i stort behov av kärleksfull omvårdnad.

Nu kan alla deltagarna koka egen Falu rödfärg.

Med nymålade fönster, ny Falu rödfärg på fasaden och nyrenoverad dörr står Hökaryd bättre rustat för väder och vind. När taket väl är lagat kommer torpet att vara rustat för många år framöver.

Torpet före renoveringen.

Annika Åberg tjarar, limmar och passar in en skarvbit i dörrkarmen.

»Det är så himla roligt och det är ett härligt gäng vi har här. Just nu vet jag inte om det känns som jobb eller som semesterhobby.«

På baksidan finns en gisten farstu som leder in i köket. Den ska riktas och rättas till. Köksgolvet är borta, eftersom det fanns murkna partier och Mathias Stenström balanserar på golvbjälkar över till nästa rum. En stor tankbil suger bort skräp under golvet. Teamet stöter på en och annan överraskning.

– Det gör man alltid när man renoverar gamla hus. Vi tror att vi har hittat orsaken till rötan. Den gula kanten runt omkring skvallrar om ett svampangrepp, som förmodligen ligger bakom dörrfodret här, säger Mathias och pekar på en rötskada omgiven av en gul kant.

I husets stora rum är det fönsterrenoveringsverkstad och tre personer jobbar med varsitt fönster. Det gäller att utnyttja dagsljuset, eftersom det inte finns någon el. Ylwa Wallin, som just grundmålar ett nykittat fönster, pustar lite i värmen.

– Jag har målat två fönster på tre dagar. När det här första lagret är klart, ska det torka i ett dygn och sen ska det målas två gånger till. Det är nu man märker hur många sidor ett fönster verkligen har, säger Ylwa Wallin.

FÄRGEN TILL FÖNSTER blandar de själva och till fasaden kokar de sin egen Falu rödfärg och även om kittet köps färdigt, så får deltagarna lära hur de kan göra det själva. Till sin hjälp och som lärare har de en målarmästare, Marcus Bilker.

Malin Björk
och Malin
Söderlund
sågar så
spånen ryker!

En komplett miljö

»DET ÄR OVANLIGT att finna en så komplett miljö som Huseby med huvudbyggnad, bruksbyggnader och omkringliggande torp. Ofta har anläggningar styckats upp och splittrats, vilket försvårar för en besökare att skapa sig en bild av hela historien på platsen.

Vi kan förundras över de många torpen, att de behövdes, men det ger oss samtidigt en bild av hur många människor som krävdes i det dagliga arbetet på Huseby, som då var en viktig arbetsgivare i bygden till skillnad från i dag, då våra jordbruk drivs av få personer och med många maskiner. Tar vi oss runt i markerna, så kan vi dessutom se torpen »live«, vilket många besökare uppskattar. Varje torp har sin egen berättelse om olika levnadsöden, där igenkänningsfaktorn kan vara högre än med livet i herrgården.

Torpmiljön kring Huseby är också exempel på äldre och yngre torpbyggnader. Även om många ser lika ut, så finns det variationer i uttrycket och de är provkartor på det vi brukar kalla traditionella material och metoder, som många människor i dag hämtar inspiration ifrån. För många torpare var det en slitsam miljö och som man gärna ville komma bort ifrån i motsats till dagens bild, då torpen representerar något svenskt och pittoreskt, en byggnadstradition som vi gärna lyfter fram! På så sätt blir torpmiljön en bild av flera motsatser som visar hur snabbt vårt samhälle har förändrats. Att förstå sin historia och sin samtid förankrar dig i tillvaron och då är torpen på Huseby en liten kugge i ett stort hjul, men en viktig kugge!«

Hélène Hanes, kulturarvsspecialist

– JA, VI VARVAR praktik och teori. Ska de renovera gamla hus är det klart de måste lära sig att koka egen färg. Vi gör linoljefärg till fönstren, slamfärg till fasaden och limfärg till de vävspända papptaken. Och så ska vi bryta en blå färg till dörren utifrån de färgprover vi har, säger Marcus Bilker.

På framsidans förstukvist skarvas dörrfoder och lister. Det doftar tjära, lim och nysågat trä. Annika Åberg har sågat till en skarvbit och tjärar den på insidan innan hon trycker fast den med lim och skruvar.

Det närmar sig lunch och börjar dofta mat. Christer Erlandson brassar stekt potatis och falukorv.

–Ja, med så många skickliga hantverkare omkring mig och Mathias, som ser till att det blir ett bra resultat, så blir min uppgift som lägerledare att se till att allt flyter på och att alla får mat och mår bra.

Flyter på gör det. Efter två lägerveckor har deltagarna lärt sig renovera fasad, måla fönster och att tillverka sin egen färg. De har stött på patrull och lärt sig att komma vidare. De vet nu vilka verktyg, tips och knep som underlättar för hobbytorpare och proffshantverkare. Och torpet som såg så fallfärdigt ut har en nysnickrad dörr, fina fönster och en delvis färdig fasad. Snart har Hökaryd fått sin nya »överrock« och kommer att stå stadigt i minst hundra år till. Det är åter en värdig representant för torpen som tillhör Huseby bruk. *

FORM: HEMLIGA HUS

Sjömän och fjällvandrare likväl som adel och kungligheter går på toaletten. Vi tar en titt på var de brukar göra det.

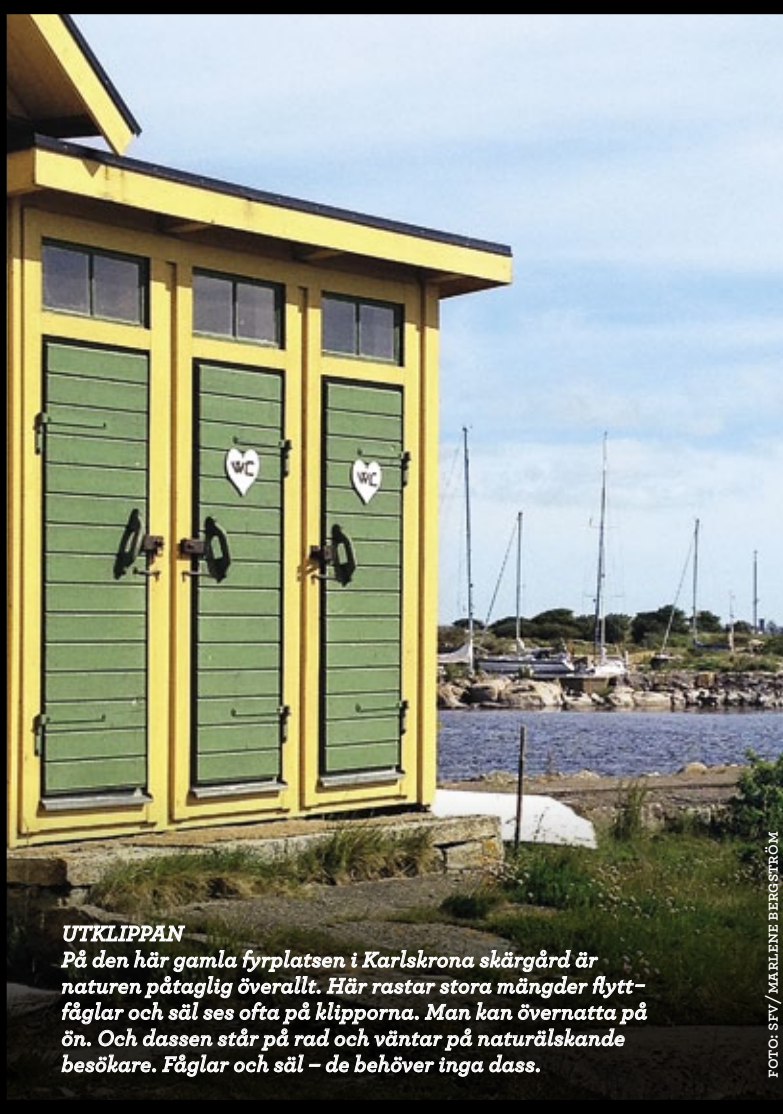
TEXT ELISABET HESSEBORN

ORNÄSLOFTET

Dasset på Ornäsloftet i Dalarna är kanske det mest kända i hela Sverige. Enligt berättelsen om Gustav Vasa var det här gårdens fru, Barbro Stigsdotter, hjälpte Gustav att fly. Genom att hoppa ut genom dasset undkom han nesligen de danska knektarna i sista stund.

FOTO: THOMAS FAHLÄNDER

UTKLIPPAN

På den här gamla fyrplatsen i Karlskrona skärgård är naturen påtaglig överallt. Här rastar stora mängder flyttfåglar och säl ses ofta på klipporna. Man kan övernatta på ön. Och dasen står på rad och väntar på naturälskande besökare. Fåglar och säl – de behöver inga dass.

FOTO: SFV/MARLENE BERGSTRÖM

KALMAR SLOTT

Hur många har intarsia på sin toadörr nuförtiden? Värddigt en kung ligger ingången till det kungliga privetet dold i väggpanelen. Privetet är ett mycket gammalt ord för dass – släkt med privat. Här fick Erik XIV i mitten på 1500-talet en stund för sig själv.

FOTO: TOMMY JOSEFSSON, KALMAR SLOTT

AMMERJAURE

Ett dass måste man kunna lita på, eller hur? Vid den avlägsna fjällsjön Ammerjaure – Skalsjön – ligger en övernattingsstuga. Den tillhör strategiskt placerade stugor för fjällräddningen. Här blåser det rejält, så för säkerhets skull är dasset knutet till marken med vajrar.

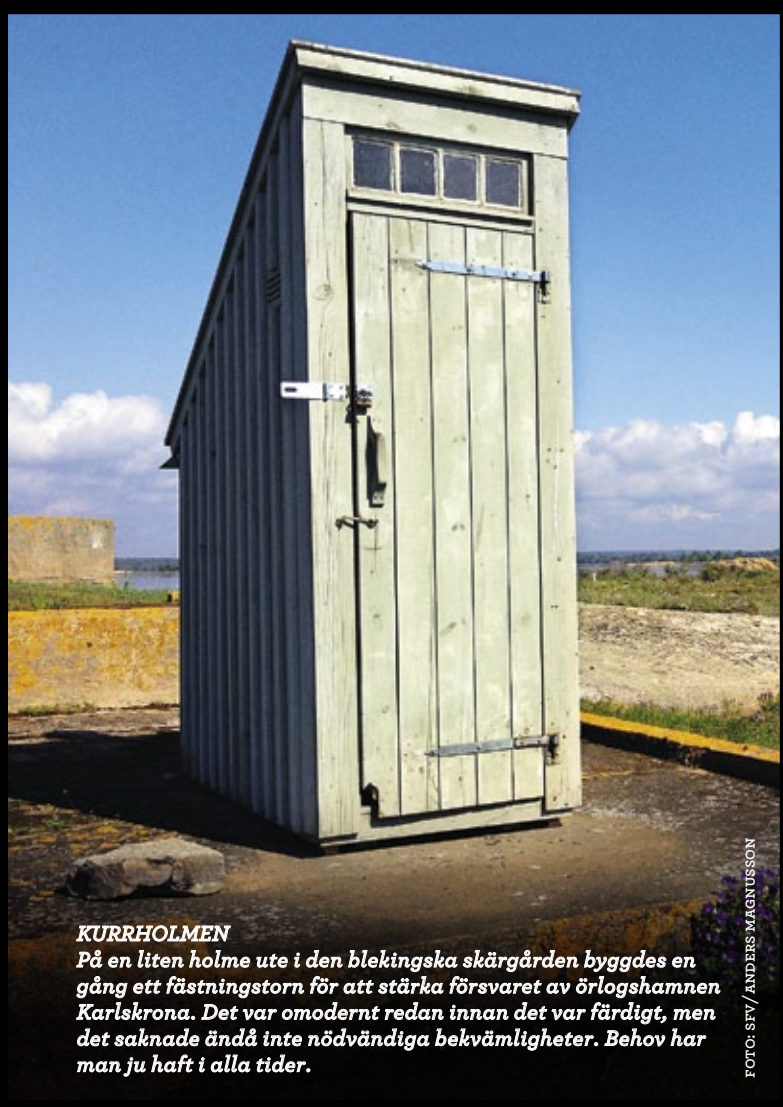
FOTO: SFV/TOBIAŠ SKELÄNDER

MÅRTEN SKINNARENS HUS

Mårten Skinnarens hus i Vadstena. Detta välbevarade senmedeltida hus är berömt för sitt dass, som lär vara en av Sveriges mest fotograferade toaletter. På baksidan hänger det ut från fasaden. En stor bekvämlighet förstås, men så lagom skönt att sticka ut rumpan på vintern.

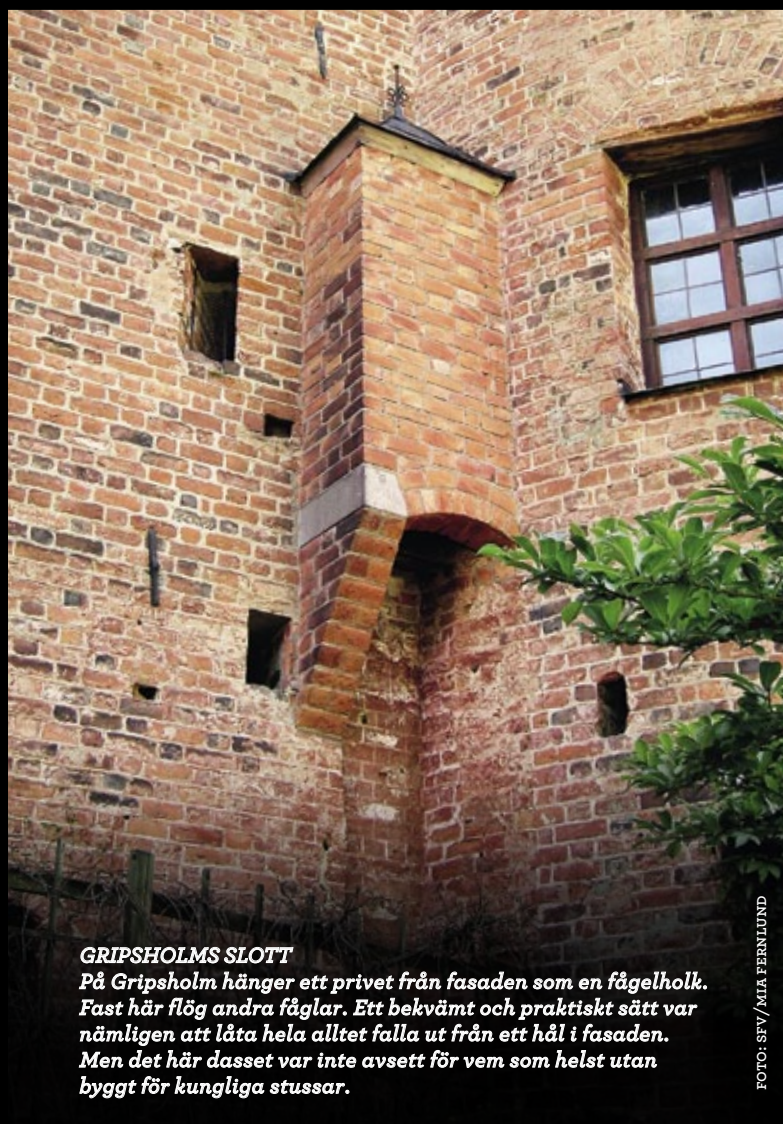
FOTO: CREÅ FOTO, PETER ÖSTERGREN

KURRHOLMEN

På en liten holme ute i den blekingska skärgården byggdes en gång ett fästningstorn för att stärka försvaret av örlogshamnen Karlskrona. Det var omodernt redan innan det var färdigt, men det saknade ändå inte nödvändiga bekvämligheter. Behov har man ju haft i alla tider.

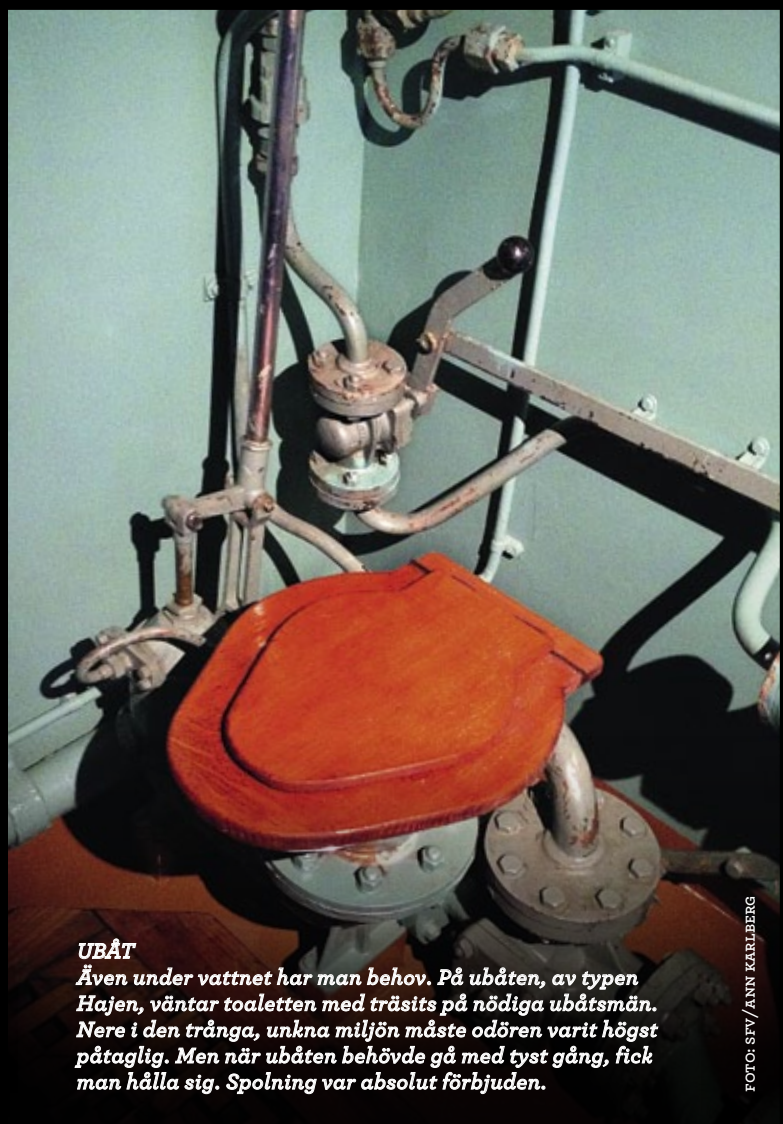
FOTO: SFV/ ANDERS MAGNUSSON

GRIPSHOLMS SLOTT

På Gripsholm hänger ett privet från fasaden som en fågelholk. Fast här flög andra fåglar. Ett bekvämt och praktiskt sätt var nämligen att låta hela allt fall ut från ett hål i fasaden. Men det här dasset var inte avsett för vem som helst utan byggt för kungliga stussar.

FOTO: SFV/MIA FERMLUND

UBÅT

Även under vattnet har man behov. På ubåten, av typen Hajen, väntar toaletten med träsis på nödiga ubåtsmän. Nere i den trånga, unknä miljön måste odören varit högst påtaglig. Men när ubåten behövde gå med tyst gång, fick man hålla sig. Spolning var absolut förbjuden.

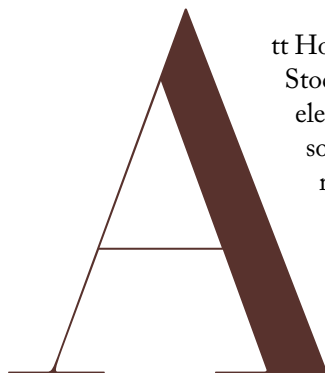
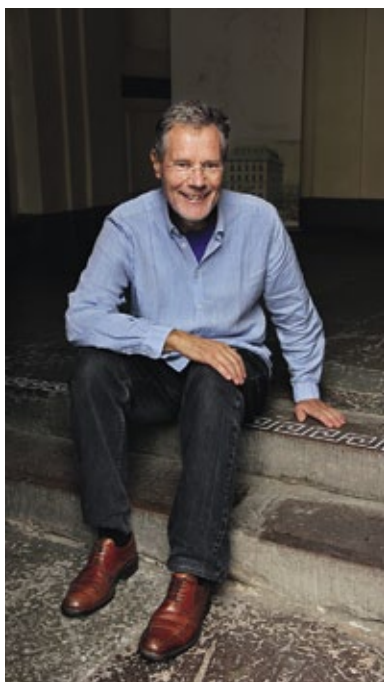
FOTO: SFV/ ANN KARLBERG

Alla borde få en **VÄRDIG ENTRÉ** till våra gemensamma kulturbyggnader. Ingen ska behöva ta sig in via bakdörrar, varuintag och kök. Statens fastighetsverk har gått i spetsen för att öka tillgängligheten, ett arbete som djupt involverar brukarna. Här är historien om ett hjälpmedel, som blev ett lyft för alla inblandade och som tagit Per-Anders Johansson till Läckö, Hollywood, Turkiet, Skeppsholmen och Paris.

TEXT Tomas Eriksson

Per-Anders Johansson vid Statens fastighetsverk har lett arbetet med Värdig entré. Förutom att projektet höjt tillgängligheten har det också lett till nya metoder för samverkan mellan fastighetsägare och representanter för funktionshinderörelsen. I dag åker Per-Anders Johansson runt i Europa och berättar hur man gjort.

FOTO MIA FERNLUND

tt Hotel Skeppsholmen i Stockholm år 2009 fick en elegant, nästan osynlig lift, som gör livet lättare för rullstolsåkare och andra, som har svårt att ta de tre trappstegen upp till receptionen var naturligtvis både viktigt och anständigt.

Men därmed hade också historia skrivits genom projektet Värdig entré, vars avsikt var att skapa jämställt tillträde till svenska kulturmiljöer för funktionsnedsatta. Och det innebär inte bara att människor skulle slippa ta sig in via bakdörrar, varuintag och kök – arbetssättet blev även ett föredöme när det gäller hur svenska myndigheter genom smarta upphandlingar, samarbete och okonventionella lösningar kan driva utvecklingen framåt och skapa nya affärer för företag.

LILJEVALCHS KONSTHALL

Vid Liljevalchs i Stockholm har en snygg hiss installerats för att funktionshindrade ska kunna ta samma väg in som alla andra besökare.

Att lyfta en i golvet nedsänkt platta med hjälp av en saxlift var en idé, som togs fram i en serie workshops. När de stora hisstillverkarna var ointresserade av en innovationsupphandling, hamnade uppdraget hos danska Guldmann A/S, som i dag har så många beställningar att företaget har svårt att hinna leverera.

FOTO NINA BROBERG

Men lät oss gå tillbaka lite. 2001 lade regeringen en plan för att »lätt avhjälpna hinder« för funktionshindrade skulle åtgärdas. Per-Anders Johansson på Statens fastighetsverk tänkte på idén.

–Egentligen visste vi inte så mycket mer än att vi hade en lång väg att vandra. Men vi gjorde en handlingsplan och skapade ett nätverk i samverkan med Bygg Klokt och funktionshinderrörelsen. Snabbt enades vi om att vi skulle hitta ett bra pilotprojekt. Handlingsplaner är nog bra, men det är bättre att jobba praktiskt, berättar Per-Anders Johansson.

De gjorde det sannerligen inte lätt för sig. De valde Läckö slott som pilotprojekt.

LÄCKÖ SLOTT NOVEMBER 2002

En grupp människor från sfv, Bygg Klokt och funktionshinderrörelsen stretar denna snöiga novemberdag fram mot det allt annat än lättillgängliga Läckö slott. Här, i det vitskimrande barockslottet, ska de visa hur man omvandlar statsmaktens plan att avskaffa »lätt avhjälpna hinder« till praktik. Men gruppen, där bland andra Per-Anders Johansson, förvaltaren Gillis Åström och den rullstolsburne Per-Olof Bengtsson ingår, möts av en nedslående syn.

–Borggården bestod av grovt grus, som i princip gjorde det omöjligt att med rullstol nå några av slottets strategiska dörrar, berättar Per-Anders Johansson.

Tre år senare var slottet betydligt mer tillgängligt. Borggården hade fått plattor av kalksten, souvenirshopen låg i bottenplanet, stentrösklarna till toaletterna var borttagna och utomhus fanns stigar för rullstolar.

»Det vi såg var att man byggde speciallösningar varje gång, vilket gjorde det både svårt och dyrt.«

»VÄRDIG ENTRÉ KAN fungera som ett lärande exempel för både offentliga beställare, näringsliv, användare och politiker.«

LISA DARAM,
ARKITEKT OCH
KANSLICHEF
STIFTELSEN ARKUS.

»IDÉN MED Värdig entré är verkligen ett steg på rätt väg, det gör mig jätteglad.«

LARS LÖFSTRÖM,
GULDMEDALJÖR
I PARALYMPICS OCH VM.

»VI BRUKARE HAR funnits med i ett tidigt skede, redan från upphandlingen. Nu när vi ser vad arkitekter och designers gjort är det bara att tacka och ta emot.«

PER-OLOF BENGTSSON,
BYGG KLOKT.

»GENOM PROJEKTET har Statens fastighetsverk visat att vi som myndighet inom den offentliga sektorn kan agera drivkraft för både utveckling och användning av innovationer.«

BJÖRN ANDERSON,
GENERALDIREKTÖR
STATENS FASTIGHETSVERK.

–Men det kanske viktigaste var att vi funnit ett sätt att jobba nära brukarna som följde med oss in i framtiden, säger Per-Anders Johansson.

LOS ANGELES/HOLLYWOOD 2006

Den här gången skulle Per-Anders Johansson inte missa prisutdelningen. Arbetet med Läckö slott och Wrangelska palatset i Stockholm hade utmynnat i två dokumentärer, och förargligt nog hade han missbedömt potentialen i dessa filmer och avstått från att åka till prisutdelningen när dessa nominerats av The World Media Festivals i Hamburg, där de belönades med guld i Public Relation i offentlig verksamhet.

Men när han nu lämnade hotellet intill Hollywood Boulevard för att åka till us International Film and Video Festival i Los Angeles var han klädd som en vinnare. Fyra timmar senare kunde han kliva upp på scenen för att ta emot Silver Screen i klassen Public Relation Non-Profit Organization.

–Jag var faktiskt mest nervös för att jag inte skulle hitta till prisutdelningen i Hollywood. Men när jag stod på scenen kände jag en oerhörd stolthet. Men jag var lite av en udda fågel, det var mest naturfilmare som fick priser, berättar han.

STOCKHOLM 2005

2005 hade SFV arrangerat en konferens för sina nordiska systerorganisationer, representanter för funktionshinderrörelsen och arkitekter kring tillgänglighet i kulturmiljöer. En slutsats som drogs under konferensen var att man måste gå utanför sina egna kretsar.

–Det vi såg var att man byggde speciallösningar varje gång, vilket gjorde det både svårt och dyrt. Istället behövdes innovationer som kunde serieproduceras och det krävde industridesigners i samarbete med arkitekter och kulturhistoriker, säger Per-Anders Johansson.

Inom Stockholms stad jobbades det samtidigt flitigt med samma frågor. Staden hade 2002 lovat att bli »världens mest tillgängliga stad«, ett löfte som stöttades med en budget

på 100 miljoner kronor per år i tio år. Och precis som SFV hade man valt att involvera brukarna i arbetet.

En stor utmaning som stadens tjänstemän, precis som de som jobbade med tillgänglighetsfrågor inom SFV, identifierat var bristen på produkter som passade in i känsliga miljöer.

–Inga befintliga hissar och ramper var utseendemässigt tillfredsställande. Men Stockholms stad och Statens fastighetsverk är två stora huvudbeställare. När vi gick ut gemensamt blev det lättare att få med sig arkitekter, designers och producenter, berättar Lars Cederlund, projektchef för Tillgänglighetsprojektet vid Stockholms stad.

En av dem som slogs för eleganta lösningar var Per-Olof Bengtsson från Bygg Klokt – han hade deltagit som brukarrepresentant i SFV:s tillgänglighetsarbete sedan besöket på Läckö 2002.

–Värdighet är att få känna sig bekväm bland andra besökare när man kommer någonstans. Vi vill inte ha lösningar som förfular miljön. Det är inte heller värdigt att ta sig upp i en hackande hiss, säger han.

Nu, 2006, slog Stockholms stad och Statens fastighetsverk ihop sina påsar tillsammans med föreningen Design for All Sverige i projektet Värdig entré. SFV och Stockholm delade också på kostnaden för en projektanställning av den nyutbildade arkitekten Rasmus Renglin, som fick ta sig an frågan närmast som en nybörjare.

–Arkitekturutbildningen var då inte särskilt bra på att lära ut vikten av tillgänglighet utan såg det mer som ett nödvändigt ont. Därför hade jag väldigt lite specifik kunskap och man kan likna mitt lärande i Värdig entré som en trög aha-upplevelse, berättar han.

I EN SERIE workshops startade sedan en jakt på innovationer som skulle kunna bli produkter som kunde serietillverkas.

–Vi kom tidigt fram till att vi inte skulle jobba med hissar, de fanns redan. I stället siktade vi in oss på höjdskillnader upp till en meter, berättar Per-Anders Johansson.

»Jag har bland annat blivit inbjuden till Europakommissionen, pratat på Icomos-möte i Paris och hållit föredrag i Turkiet.«

Läckö 2002: En grupp från SFV och funktionshinder-rörelsen gör ett besök på det allt annat än tillgängliga slottet. Tre år senare hade graden av tillgänglighet blivit acceptabel.

FOTO SFV

FOTO PER-ANDERS JOHANSSON

En av dem som deltog i dessa workshops var industridesignern Ralf Rosenberg. Han formulerade de estetiska, funktionella och tekniska principer, som skulle ligga till grund för den innovation man sökte.

– De svenska reglerna tillåter människolyft på 50 cm utan att skyddande räcken krävs. Och jag visste att det fanns industriella lyftbord drivna av saxliftar. Tänk om man slog ihop detta. Jag är ingen konstruktör, men säkerställde att mitt förslag gick att lösa rent tekniskt, berättar han.

Därmed visste man vad man skulle ha: en lift som i nederläge låg jäms med golvet, driven av en saxlift, som kunde lyfta rullstolsburna, men också rullatorer och barnvagnar, vilket var vad som krävdes för att komma upp på den nivå som de tre trappstegen ledde till.

STOCKHOLM 2008

Därmed fanns det som behövdes för att starta upphandlingen av en produkt som inte fanns, det som kallas innovationsupphandling. Projektgruppen valde Boställshuset på Skeppsholmen i Stockholm som byggdes om för Hotel Skeppsholmen.

Inför upphandlingen gjordes en marknadsundersökning som påvisade en europeisk miljardmarknad för designade, väl utformade, lyftanordningar.

– Så vi ställde samman en europeisk upphandling, riktad

till de stora hisstillverkarna, och räknade med att svaren skulle rasa in, säger Per-Anders Johansson.

DET GJORDE DE inte! Faktum var att ingen av de stora europeiska hisstillverkarna lämnade ett anbud, inte heller deras svenska dotterbolag. Däremot visade det danska företaget Guldmann A/S, stora på lyftanordningar i världen, stort intresse och deras inställning att de inte »jobbar med lyft utan med helheten« imponerade.

Tillsammans kom parterna överens om en beställning av en lift till Hotel Skeppsholmen, där SFV betalade en beräknad kostnad för en serietillverkad lift. I gengäld fick Guldmann A/S tillgång till alla kunskaper som byggts upp inom Världig entré under åren.

– Efter erfarenheterna från detta utvecklades ett nytt affärsområde för våra liftar, berättar director Jørgen Guldmann.

I dag hinner Guldmann A/S inte leverera till alla.

– Det glädjer mig, de gjorde en stor investering i detta projekt när de skapade den första liften, säger Per-Anders Johansson.

TILL SVERIGE HAR Guldmann A/S nu levererat och utvecklat liftar till flera kyrkor, Folkoperan, Svenskt Tenn och prins Eugens Waldemarsudde. Men också allt fler europeiska kulturbyggnader väljer eller inspireras av innovationen. I Paris är en lift nyligen installerad för Förvarsministeriet, Hôtel de Brienne byggt 1787, och i Notre Dame pågår arbeten.

Folkoperan i Stockholms hade en trappa som kunde göras om till en ramp för rullstolslyft. Samma typ av trappa finns i försvarsministeriet i Paris.

Hotel Skeppsholmen fick den allra första liften som skapats av innovatörerna inom ramen för Världig entré.

FOTO NINA BROBERG

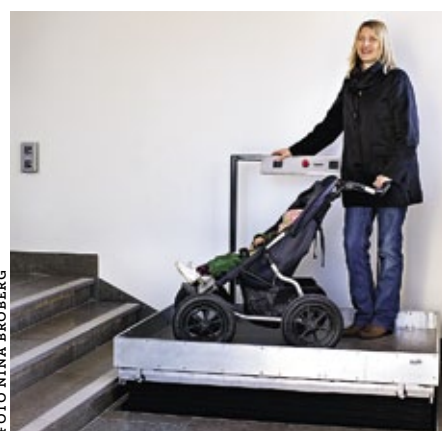

FOTO NINA BROBERG

Resultatet av Världig entré med lärdomar, modeller och exempel går att ladda ner som pdf på www.sfv.se.

Och Per-Anders Johansson har åkt runt i Europa och berättat om arbetet.

– Jag har bland annat blivit inbjuden till Europakommissionen, pratat på Icomos-möte i Paris och hållit föredrag i Turkiet.

För svensk forskning och näringslivs räkning finns också kunskaper att hämta av den upphandling som gjordes.

– Därför har den statliga forskningsfinansiären Vinnova bett oss att dokumentera hur vi arbetade med innovationsupphandlingen för att andra myndigheter ska kunna lära hur man kan skapa upphandlingar som leder till innovationer, berättar Per-Anders Johansson.

Och även om liften fått en central plats i detta arbete, så har all brainstorming och alla workshops också lett fram till ett antal andra eleganta lösningar, exempelvis hissarna i Bohus fästning, Kalmar slott, Prefektvillan i Uppsala och Göteborgs rådhus.

STOCKHOLM 2014

Per-Anders Johansson, som levt med tillgänglighetsprojektet i tolv år, fortsätter nu tillsammans med sfv:s hyresgäster att arbeta med tillgänglighetsfrågor, men också att informera människor med funktionsnedsättningar hur man kan vistas och ta sig till våra kulturmiljöer.

– För vi kan bli bättre på att informera om hur bra tillgängligheten är på våra besöksmål, säger Per-Anders Johansson.

Han kan i efterhand morra lite över några små bakslag, men han är övertygad om det riktiga i sfv:s arbetssätt.

– Framförallt att vi tog in brukarna från början, för det är inte lätt att få tag på dem och det finns många konsulter som utger sig för att representera dessa grupper. Det samarbetet kan också vara lite komplicerat, eftersom olika funktionshinder kräver olika åtgärder och ibland kan de krocka.

Ett annat lyckokast var att starta en tillgänglighetsutbildning på sfv, där medarbetarna under en heldag utbildades och fick testa att ta sig fram på Nationalmuseum med rullstol och specialglasögon som simulerade svårt nedsatt syn. Det gav många interna ambassadörer till tillgänglighetsarbetet. Utbildningen kommer att återupptas under nästa år.

– Jag har inte i hela mitt liv fått så många mejl. Många av deltagarna tackade för den personliga aha-upplevelse de fått.

HANS EGET ENGAGEMANG i frågan bottnar delvis i hans egen historia.

– Jag är dyslektiker, så jag har stött på hur människor som inte passar in behandlas. Jag har själv i arbetslivet blivit kallad lite dum, och jag blev inte alltid så bra bemött i skolan och jag såg att det inte var rätt.

Att det är Statens fastighetsverk som ligger i framkant inom detta område är förstås något att vara stolt över. Men det är närmast också en förpliktelse som verket måste bära, enligt Per-Anders Johansson.

– För om inte vi gör det, vem ska då göra det... *

FOTO LE_BERGLUND

FOTO MALLIN84

FOTO ASASOLKÄTT

FOTO REBECKANLSSON

Sommar!

Vi ville förlänga sommarkänslan ett tag till och utlyste en fototävling på Instagram. Här är ett urval av de bilder som deltog i SFV:s tävling i augusti. Ett stort tack alla ni som deltog! Vinnarbilderna, tagen av signaturerna Mallin84, ser du högst upp i mitten och vill du se fler, sök på hashtaggen #sfvtavla.

FOTO KRISSE74

FOTO NETTUSJÄNSSON

FOTO MIOUSCHKA

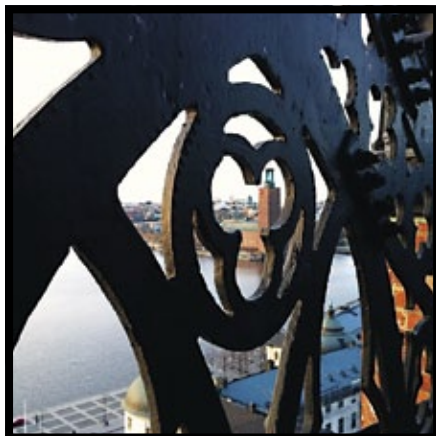

FOTO TÅ55A

FOTO MATTNORDIS

FOTO ANKANPÄNKÄN

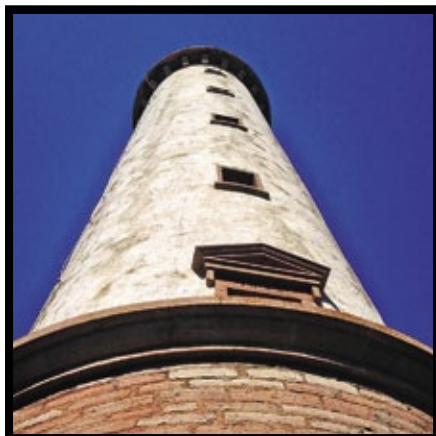

FOTO JUTMAL

FJÄLLHUGGNA KVADRAR PÅ PLATS

KOMMENDANTFLYGELN på

Stockholms slott kommer att bjuda på en fin present för finsmakarna av stenhuggeri. För från Danmark har nu anlänt ett antal nyhuggna kvadrar, skapade med en bearbetningsteknik som kallas fjällhuggning, där varje fjäll är hugget för hand. Kvadrarna placeras så lågt att de kan ses på nära håll när byggnadsställning och skyddsväv tagits ner.

Arbetet ingår i etapp 3 och 4 i fasadrenoveringen av Stockholms slott.

POSTTIDNING B

RETURADRESS Kulturvärden, c/o Titeldata, 112 86 Stockholm

Prenumerera på Kulturvärden eller ändra din prenumerationsadress:
www.kulturvarden.prenservice.se eller ring 0770-457152.

Mot en expeditions- och portoavgift på 150 kronor
får du fyra nummer av Kulturvärden.

 STATENS
FASTIGHETSVERK

The European Forum for Historic Sites – mötesplatsen för dig som bevarar och gör våra historiska platser tillgängliga för besökare. Konferensen lyfter fram platsernas betydelse i våra liv och hur vi bäst tar tillvara på deras potential. Här bjuds du möjlighet att hämta kunskap, utbyta erfarenheter med svenska och utländska kollegor samt inspireras genom föreläsningar, studieresor, workshops med mera. Välkommen till Kalmar slott 22–24 oktober!

Mer information och möjlighet till anmälan finns på www.sfv.se.

En investering för framtiden

